

Aida Škoro Babić
Ministarstvo za kulturo Republike Slovenije
Arhiv Republike Slovenije
aida.skoro@gov.si/aida.skoro@gmail.com

ZNAČAJ PARTIZANSKIH RATNIH VOJNIH SUDOVA ZA IZGRADNJU NOVE JUGOSLAVENSKE VLASTI

Apstrakt: Drugi svjetski rat predstavlja značajnu prekretnicu u historijskom pogledu kako evropskog tako i svjetskog prostora. Za prostor Bosne i Hercegovine, kao i drugih južnoslovenskih zemalja, završetak rata donosi novu vlast. Kroz borbu i otpor prema okupatoru stvarala se i nova država, novi sustav. Uporedo sa stvaranjem jedinica otpora pojavile su se potrebe regulisanja nekoliko pitanja vezanih na uspostavljanje discipline te postupanja sa špijunima, dezerterima te počiniocima težih krivičnih djela. U tu svrhu prekinuo se pravni kontinuitet prethodne Jugoslavije, a izgradilo novo pravosuđe. U prilogu će se razmatrati pitanja i posebnosti uspostavljanja vojnog pravosuđa, koji je prethodio civilnom, kao i koja je bila uloga vojnog pravosuđa u stvaranju nove vlasti.

Ključne riječi: vojni sudovi, ratni sudovi, javni tužilac, uredba o vojnom sudstvu, KP, sudstvo, Drugi svjetski rat, revolucionarno sudstvo

Abstract: World War II represents a significant milestone in terms of historical European and world space. In the territory of Bosnia and Herzegovina, as well as other south-Slavic countries, the ending of war brings the new government. Through the struggle and resistance against the occupying forces the new country with a new system was being created. In parallel with creating units of resistance (partisan units) there emerged the need for regulation of several issues related to the establishment of discipline and dealing with spies, deserters and perpetrators of serious crimes. The continuity of the former Yugoslavia was cut down and the new judiciary was established. The author discusses the issues and peculiarities of establishing military justice, which preceded the civil justice and its role in the creation of the new government.

Keywords: military courts, war courts, public attorney, regulation on military courts, Communist party, judiciary, Second World War, revolutionary judiciary

Okupacijom stare Jugoslavije od strane fašističkih i nacističkih oružanih snaga rasuo se čitav vojni sistem zemlje sa svim njegovim ustanovama. Također se urušio i vojno-sudski sistem stare jugoslovenske vojske.

Na stvaranje i razvoj novog vojnog pravosuđa za vrijeme Drugog svjetskog rata na teritoriji Jugoslavije presudnu ulogu imao je pokret otpora te paralelni razvoj socijalne revolucije, tj. sprovođenje programa društvenih promjena. Već 1937. godine, kada na čelo Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) dolazi Josip Broz, program KPJ se formira u cilju društvenih promjena, o čemu se Komunistička partija izjasnila na svojoj Petoj zemaljskoj konferenciji održanoj oktobra mjeseca 1940. u Zagrebu. Stav kojeg je zastupala Komunistička partija bio je rušenje buržoaskog poretka i uspostavljanje novog, socijalističkog. U proglašenju Centralnog komiteta KPJ (CK KPJ) objavljenom 15. aprila 1941. istaknuto je da će, bez obzira na sudbinu Kraljevine Jugoslavije, radnička klasa i komunisti Jugoslavije nastaviti borbu protiv okupatora i da će se u toj borbi rađati novi svijet i ostvariti bratska zajednica jugoslovenskih naroda.

Pokret otpora organizovano se počeo razvijati nakon donošenja odluke KPJ 4. jula 1941. o početku oružanog ustanka u Jugoslaviji.¹ Tom odlukom dolazi ujedno i do početka stvaranja novih oružanih snaga i izgradnje nove revolucionarne vlasti. Krajem 1941. godine dještovala su 43 partizanska odreda, 10 samostalnih bataljona i više samostalnih četa, što znači da je u redovima pokreta otpora bilo udruženo oko 80.000 ljudi. Uporedo sa stvaranjem prvih partizanskih jedinica i rasplamsavanjem oružane borbe, stvarane su slobodne teritorije, oslobođeni su pojedini gradovi i mjesta, zarobljavani brojni neprijatelji pokreta otpora, petokolonaši te

---

¹ Sjednica Politbiroa CK KPJ održana je 4. jula 1941. Tada je donesena odluka o otpočinjanju oružanog ustanka naroda Jugoslavije protiv okupatora. Održana je u Beogradu (na Dedinju, u kući Vladislava Ribnikara) pod rukovodstvom Josipa Broza Tita. (Vladimir Dedijer, *Dnevnik 1941 – 1944*, knj. I, Beograd 1951).

raznovrsni zlikovci. Time se ukazala potreba za rješenjem niza pitanja i problema koje u normalnim uslovima rješavaju državno-pravne institucije – sudovi, tužilaštva, pravobranilaštva i druge ustanove.

Razvoj ratnog vojnog sudstva

Krivično sudstvo je u pokretu otpora, poznatijem kao narodnooslobodilačka borba, prolazilo kroz više faza. Na samom početku formirale su se mnogobrojne partizanske jedinice za borbu protiv okupatora. U toj fazi vojni sudovi nisu imali karakter stalnosti, već su se uz pojedine partizanske odrede formirali prema potrebi od slučaja do slučaja. Sastavljeni su bili od boraca i vojnih te političkih (tj. komunističkih) rukovodilaca odreda. Glavna djelatnost tih vojnih sudova u odredima bilo je suđenje ratnim zločincima i narodnim neprijateljima (izdajnicima). U toj prvoj fazi, fazi komandnog sudstva, formiraju se i brigade, uz koje se formiraju i vojni sudovi, koji imaju stalniji karakter. Na osnovu sačuvane arhivske građe može se utvrditi da je vojno pravosuđe dještovalo širom zemlje, svugdje gdje se vodila oružana borba. Organizacija vojno-pravosudnih organa je bila čak i do neke mjere samoinicijativno organizovana od pojedinih rukovodstava oružane borbe. Osnovni principi odlučivanja i izricanja kazni bili su usko povezani s interesima oružane borbe i revolucije.

Od samog početka Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije srećemo ih već od julskih dana 1941. sa različitim nazivima. Sudili su u kolegijalnim sastavima, tj. u vijeću. Vojni sudovi bili su prvi sudovi nove Jugoslavije koja se rađala u godina rata kao i prvi pravosudni organi nove narodne vlasti. Kasnije su počeli djelovati narodni sudovi, a postepeno se razgraničavala nadležnost između njih. Vojno pravosuđe, koje je nastajalo i koje se razvijalo u oslobodilačkom ratu, nema kontinuiteta sa pravosuđem

Kraljevine Jugoslavije.² Novo pravosuđe bilo je revolucionarnog karaktera.

Razdoblje formiranja vojnih sudova

Među prvim dokumentima koji dotiču ratno vojno pravosuđe u oslobodilačkom ratu je *Partizanski zakon*³, kojeg je donio Glavni štab Slovenije. Partizanski zakon (pravila Glavnog štaba Slovenije) sastavljen je sredinom jula 1941. Tim pravilnikom je bila predviđena mogućnost da se za najdelikatnije prestupe osnuje partizanski sud unutar partizanske jedinice. Po ovlaštenju komandanta jedinice sud bi odlučivao o krivici i kazni optuženog. Odredbe o sudstvu sadržavali su članovi 15 i 16. Član 15 je određivao da partizanski sud sastavljaju predsjednik, kojeg imenuje komandant bataljona, četiri porotnika, koje su odabrali partizani jedinice kojoj je pripadao optuženi, te partizanski tužilac kojeg je imenovao Glavni štab. Predsjednik suda imenovan je za svaki pojedini slučaj posebno. Manje disciplinske prekršaje kažnjavali su komandiri sami, samo su veći prekršaji odnosno krivična djela išla pred partizanski sud. U slučajevima izdaje i kad se sud nije mogao oformiti smrtnu osudu mogao je izreći „kolektiv pod predsjedništvom političkog komesara“. Time je bilo dopušteno izvansudsko postupanje.⁴ Član 16 određivao je sljedeće kazne: opomenu, ukor, izvršavanje teških i neprijatnih radova te strijeljanje. Partizanski sud je bio nadležan za pripadnike jedinice u kojoj je oformljen. Drugi pravni propis bila je *Odluka o zaštiti slovenačkog naroda i njegovog pokreta za*

---

² O pravnom kontinuitetu vidi: Tamara Griesser – Pečar, *Razdvojeni narod*, Ljubljana 2007, 410-414.

³ Arhiv Republike Slovenije (dalje: SI AS), 1851. Partizanski zakon. Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, p.e. 56.

⁴ Damijan Guštin, Razvoj vojaškega sodstva slovenskega odporniškega gibanja 1941-1945, *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLIV – 1/2004, Ljubljana 2004, 49-62.

*oslobođenje i ujedinjenje*⁵ te je detaljnije opisivala prestupnike, tj. počiniocce krivičnih djela. Izdajnici su bili kažnjavani smrću. Izdajnik je, na osnovu Odluke, bio denuncijant, potom onaj ko stupi u direktni ili indirektni kontakt sa vlašću okupatora ili drugim neprijateljem slobode slovenačkog naroda ili njihovim zastupnicima zbog uništenja ili trajne povrede slobode naroda i samostalnosti ... Smrću se kažnjava i onaj koji lažno prijavi krivično djelo, na osnovu koje je prijavljeni počinitelj usmrćen. Istupanje iz redova narodnooslobodilačke vojske u cilju znatnog oštećenja odnosno povrede pokreta otpora kažnjava se narodnim bojkotom, oduzimanjem imovine, a u nekim slučajevima i smrću. Odluku o zaštiti slovenačkog naroda donio je novoosnovani „Slovenski narodnoosvobodilni odbor“ u svojstvu privremenog slovenačkog nacionalnog predstavništva čiji je zadatak bio da u vrijeme narodnooslobodilačke borbe jedini predstavlja, zastupa, organizuje i vodi slovenački narod.⁶

I u Bosanskoj krajini se odmah poslije ustanka uvodi institucija narodnih ili vojnih sudova. U Drvaru je 31. augusta 1941. godine izabran vojni sud,⁷ čiji su zadaci bili da sudi „neprijateljskim agentima i špijunima, kukavicama, dezerterima, pljačkašima i teroristima“.

---

⁵ *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov* (dalje: *Zbornik NOR-a*), VI, Borbe v Sloveniji 1941, dok. 29. Proglas SNOO od 20. 9. 1941.

⁶ *Zbornik NOR-a*, VI, Borbe v Sloveniji 1941, dok. 41.

⁷ Dana 31. augusta 1941. održan je Veliki narodni zbor za izbor Narodnooslobodilačkog vijeća i Narodnog suda u Drvaru i okolici. Isti dan i na istom mjestu odvijao se sastanak vojnih delegata narodno-oslobodilačkog pokreta oslobođenih krajeva Bosne i Like, na kojem je izabran vojnički sud. (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knjiga 1, Borbe u Bosni i Hercegovini, br. 66. Izvještaj o savjetovanju i rezolucija delegata narodnooslobodilačkih gerilskih odreda za zapadnu Bosnu i Liku od 31 avgusta 1941 godine. Istorijsko značenje zasjedanja delegata narodno-oslobodilačkih gerilskih odreda za Bosnu i Liku).

Dokumenti o ustrojstvu i djelovanju vojnih sudova već u prvim mjesecima rata upućuju nas na to da postavimo pitanje koliko je nužno bilo uvođenje reda i discipline kao i kakav je kriminalitet u pitanju. Dokument Štaba I. bataljona „Sloboda“ od 8. septembra 1941. godine, upućen komandirima i političkim sekretarima, ilustrativno svjedoči o kakvim je razlozima bila riječ:

„Dobili smo iscrpan izvještaj o borbama oko K[ulen] Vakufa i Dulibe i o rezultatima tih borbi. Ponovila se istorija Boričevca. Naši odredi - koji su sa voljom i oduševljenjem pošli u borbi za slobodu svojih krajeva, svojih gradova i sela - pale te iste gradove i sela. Ti isti odredi, koji su se borili protiv krvavog terora Pavelićevih bandi (...) pokazali su se slabi da spriječe neodgovorne elemente u pljački i paljenju [Kulen] Vakufa. Taj grad je bio pun namirnica i korisnih stvari za našu vojsku, a sve je to izgorjelo u pjanom bijesu neodgovorne mase. Pri osvajanju jednoga grada važno je sačuvati ono što se u tom gradu nalazi a što će koristiti našoj oslobodilačkoj vojsci. Vjerujemo da će svaki naš pošten gerilac osuditi paljenje i pljačku [Kulen] Vakufa, kao i ubijanje nevinih ljudi, žena i djece. Vjerujemo u to da će u budućim našim borbama naši pošten gerilci po svaku cijenu spriječiti ovakve zločine.“⁸

Slučaj Kulen Vakufa septembra mjeseca 1941. ukazao je na teške probleme pokreta otpora. U borbenim djejtstvima ustanika protiv ustaša i domobrana, koji su prije toga izvršili zločine nad srpskim stanovništvom, ustanici su zarobili veliki broj ljudi (muslimana), među njima i žene i djecu. Nad 2.000 ljudi počinjeni su strašni zločini, masovna silovanja i ubistva, a zločini nisu bili ni istraženi ni presuđeni. To je bio rezultat neorganizovanog, odnosno

---

⁸ *Zbornik NOR-a*, tom IV, knjiga 1, Borbe u Bosni i Hercegovini, br. 106. Naređenje Štaba prvog bataljona Sloboda od 8. septembra 1941. Komandama četvrtog odreda u Boboljuskama, Velikom i Malom Cvjetniću i Osredcima za raspored snaga, 8. 9. 1941, 237.

slabo kontrolisanog pokreta otpora. Svakako treba naglasiti da je Bosna i Hercegovina na cijelom svom teritoriju, a posebno u Bosanskoj krajini, u prvoj godini rata imala ustaničke jedinice koje su se kasnije prozvale četničkim. Nakon zločina u Kulen Vakufu isti Štab 9. septembra izdaje naredbu, gdje naglašava da treba još više pojačati snage u odredima po pitanju organizacije, discipline, podizanja i jačanja morala kao i političke svijesti gerilaca (tj. boraca).⁹ U svrhu sprečavanja pljački naredbom se formira komisija u koju će ući komandir sa 3-4 izabrana gerilca od strane svih u odredu. Komisija će vršiti islijeđenje, odnosno saslušanje okrivljenog te dotičnog sprovesti u Štab, gdje će mu suditi vojni sud pri Štabu bataljona.

Na ovom mjestu moramo se podsjetiti da je pokret otpora organizovan od strane KPJ s ciljem da se zemlja oslobodi okupatora te da se unesu društvene promjene. U prvoj i drugoj godini rata partija je morala uložiti velike snage u propagandu da privuče ljudstvo u svoje oružane redove.¹⁰ Ujedno je morala voditi računa o sprečavanju samovolje iz bilo kojeg razloga, pogotovo ako ti razlozi nisu bili zacrtani u programu KPJ. Istovremeno je bilo potrebno u partizanskim jedinicama obezbjediti disciplinu i red i zaštititi jedinicu i borbenu gotovost, posebno u prvoj i drugoj godini rata, kad je bila i među pojedincima pokreta otpora prisutna nesigurnost. Ratne okolnosti nisu izbrisale obični kriminal, čak suprotno, protupravno

---

⁹ *Zbornik NOR-a*, tom IV, knjiga 1, Borbe u Bosni i Hercegovini, br. 119. Naredba Štaba Prvog bataljona Sloboda od 9. septembra 1941. za izvršenje zaključaka sa ranijih savjetovanja štaba bataljona i komandi odreda, 261.

¹⁰ Štab Sarajevske oblasti 4. septembra 1941. daje uputstva za mobilizaciju ljudstva i organizaciju rada u jedinicama i na terenu: »1) Izvršiti mobilizaciju sveg ljudstva... (...)... 2) Muslimane treba privući u Narodno-oslobodilačku borbu. Preko veza, koje već imamo u muslimanskim selima, proširiti naš uticaj i na druga muslimanska sela. (...) Obrazovati odrede od Srba i muslimana za zaštitu muslimanskih i srpskih sela. Pri podjeli ratnog plijena uvijek dati i muslimanskoj sirotinji dio...«. (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knj. 1, br. 86. Uputstvo štaba Sarajevske oblasti od 4. septembra 1941. god. za mobilizaciju ljudstva i organizaciju rada u jedinicama i na terenu, 196-199).

prisvajanje tuđe imovine u ratnom vremenu još i raste, kao i najteža krivična djela ubistva. Do tok zaključka nas navodi naređenje štaba Drvarske brigade Štabu odreda u Prekaji 17. septembra 1941. godine:

„da odredi sigurne patrole, da hvataju sve one koji se bave švercom ili drugim prljavim poslovima, hapsiti ih i odmah sprovesti štabu... naročitu pažnju posvetiti špijunima...”¹¹

Postavlja se pitanje kakav je bio istražni i sudski postupak, kakve su bile kazne te koja krivična djela su se presuđivala. Na osnovu građe Štaba bataljona Romanija o suđenjima 17. i 28. septembra 1941. vidi se da je tu sudio sud u vijeću petorice, da je suđenje bilo javno, optužnica je bila podignuta, a prethodno sprovedena istraga. Vođen je dokazni postupak i nakon toga donesene su presude. Ustaše i špijuni osuđeni su na smrt strijeljanjem, drugi na prisilan rad, treći su oslobođeni. Prijeki vojni sud I. krajiškog NOP odreda 23. novembra 1941. kaznom smrti osudio je pojedince: što je, prvi, bio otvoreni agent fašističkog okupatora, što je, drugi, izvršio nasilnu pljačku nad muslimanom Remzom Badnjevićem, što je, treći, samovoljno napustio svoju jedinicu...¹² Bilo je špijuna, dezertera, lopova i drugih pojedinaca (zlikovaca), koji su se nedozvoljeno ili zločinački ponašali.

Slična je situacija bila u svim krajevima gdje su se formirali takozvani vojni sudovi ili prijeki vojni sudovi ili vojnaronadni

---

¹¹ *Zbornik NOR-a*, tom IV, knjiga 1, Borbe u Bosni i Hercegovini, br. 351. Naređenje Štaba Drvarske brigade od 17. septembra 1941. god. Štabu odreda u Prekaji za borbu protiv švercera i špijuna i obavještenje o borbama protiv Italijana kod Resanovaca.

¹² *Zbornik NOR-a*, tom IV, knjiga 1, br. 61. Proglas Prijekog vojnog suda Prvog krajiškog NOP odreda od 23. novembra 1941. god. povodom presude trojici izdajnika i špijuna, 151–152.

sudovi. Svi su sudili po jedinstvenim kriterijima pokreta otpora, pod bliskim nadzorom političkih komesara.

Drugu fazu razvoja pokreta otpora označava prerastanje partizanskih odreda u regularne vojne jedinice, bataljone, brigade, divizije, te stvaranje Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije s organizacijom vojnopozadinskih ustanova. Drugu fazu karakteriše sudstvo jedinica. U toj fazi pokazala se potreba za jedinstvenim uređenjem stalnih vojnih sudova.

Dana 22. decembra 1941. godine pred Josipom Brozom Titom postrojena je Prva proleterska brigada u mjestu Rudo, formirana dan ranije odlukom Centralnog komiteta KPJ. Vrhovni štab NOV i DVJ odmah nakon toga (tačnije u januaru 1942.) naređuje štabovima partizanskih odreda „da ukoliko to nisu učinili, odmah formiraju pri svojim štabovima vojne sudove od po tri lica. Prema ovoj naredbi su u nadležnosti vojnih sudova bila: lica okrivljena za špijunažu, za izdaju narodne borbe, za dezerterstvo, za pljačku, za ometanje vojnih jedinica pri vršenju njihovih zadataka. Ovi sudovi sudili su i vojnim i civilnim licima.

Na dan formiranja brigada je imala šest bataljona, četiri iz Srbije i dva iz Crne Gore. Također je i nacionalno-konfesionalan sastav brigade bio šarolik, što je pored održavanja discipline velikog broja boraca tražilo i uvjetovalo strog nadzor i sankcionisanje neprikladnog ponašanja. O nacionalnom šovinizmu i mržnji širom Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore u 1941. godini svjedoče brojni izvještaji komandanata partizanskih jedinica i političkih komesara, pogotovo s područja formiranja Prve proleterske brigade.¹³

---

¹³ Među takvim izvještajima pored zločina s područja Kulen Vakufa možemo spomenuti sljedeće dokumente: izvještaj Hasana Brkića od septembra 1941. o formiranju Semizovačke, Igmanske i Visočke partizanske čete i o vojno-političkoj situaciji na tome području (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knj. I, br. 121, 268-273), izvještaj Štaba Majevičkog NOP odreda od septembra 1941. Štabu Tuzlanske oblasti (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knj. I, br. 168, 366-372), izvještaj Drvarske

Marta 1942. godine Vrhovni štab donosi Statut proleterskih brigada¹⁴ u kojem reguliše i organizaciju te sastav vojnih sudova. Prema odredbama Statuta, kod štabova brigada formiraju se stalni vojni sudovi od 3 lica: zamjenika političkog komesara, zamjenika komandanta i jednog člana partije iz redova boraca (gdje se ponovo nazire uticaj partije odnosno ustrojstvo pokreta otpora u smjeru ciljeva KPJ). Vrhovni štab Naredbom o ustrojstvu i nadležnostima vojnih sudova (29. decembra 1942.) mijenja sastav suda. Prema ovoj naredbi sud se sastoji od političkog komesara brigade, koji je ujedno i predsjednik suda, jednog komandanta bataljona i borca, za kojeg se ne zahtijeva da je član partije. To je svakako moguće objasniti činjenicom da borci još nisu bili u velikom broju članovi partije. Uvedeni su i isljednici, koji su vodili istragu. Isljednici su vršili i neke od funkcija tužioca. Nadležnost vojnog suda kod narodno-oslobodilačkih udarnih brigada protezala se na sva krivična djela počinjena od strane civilnih lica ili 'neprijatelja', ako su ova djela izvršena na položaju ili za vrijeme borbe pripadnika te brigade ili ako se brigada nalazi odvojena od oslobođene teritorije.¹⁵ Naredbom

---

brigade od 2. septembra 1941 (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knj. I, br. 77, 174-181), izvještaj Avde Huma od septembra 1941. o situaciji na teritoriji istočne Hercegovine (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knj. I, br. 72, 165-167), izvještaj Uglješe Danilovića od 17. septembra 1941. o situaciji u istočnoj Hercegovini (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knj. I, br. 204, 434-445). Komandir Treće Romanijske partizanske čete augusta 1941. izvještava „da se u četi nalazi drug Mujo koji će dovesti izvestan broj muslimana, tako da će pokret moći da proširi i među muslimanima. Politički uspjesi svega dosadanjeg rada su: 1) da se kod Srba sve manje i manje pojavljuju izljevi mržnje na muslimane ...“ (*Zbornik NOR-a*, tom IV, knj. I, br. 2, 22-28). Problematika uključivanja svih konfesionalnosti i narodnosti u partizanski pokret otpora bila je aktuelna još i u 1944. godini. O angažmanu uleme oko prozivanja muslimana u uključenje u pokret otpora vidi: Adnan Jahić, Bilješke o djelovanju bosanskohercegovačke uleme u Drugom svjetskom ratu (1941-1945), *Historijska misao*, 1, Tuzla 2015, 199.

¹⁴ *Zbornik NOR-a*, tom II, Statut proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada, Bilten Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, 134-135.

¹⁵ SI AS, 1851, p.e. 151. Naredba.

je bio propisan i sudski postupak. Postupak se vršio usmeno, a o najvažnijim stvarima trebao se je sastavljati zapisnik. Sud je bio dužan smrtnu presudu dostaviti višem vojnom sudu u potvrdu. Tu su bili izuzeti brigadni, bataljonski i odredni vojni sudovi, ako su vrijeme suđenja bez kontakta sa višim vojnim sudom i ako osuđeni nije pripadnik partizanskih jedinica. U svim drugim slučajevima se smrtna kazna mogla izvršiti tek nakon potvrde višeg vojnog suda. Smrtna kazna se vršila strijeljanjem, dočim u naročito teškim slučajevima propisano je bilo vješanje. Usmrćenje se moralo izvršiti odmah nakon prijema potvrde od strane višeg vojnog suda i najkasnije 12 sati nakon toga. Viši vojni sud je trebalo mjesečno izvještavati o svim sudskim postupcima, izvršenjima smrtnih presuda i prekinutim istragama.¹⁶

Formiranje stalnih vojnih sudova u Sloveniji

Na teritoriju Slovenije naredbe Vrhovnog štaba zbog loših kurirskih veza nisu bile poznate, pa se vojno pravosuđe razvijalo u jednu ruku samostalno. Tako se sredinom 1943. godine po naredbi Glavnog štaba okupila nekolicina pravnikâ koja je počela oblikovati ustrojstvo i rad vojnih sudova odnosno partizanskih krivičnih sudova.¹⁷ Zoran Polič, pravnik po struci i član Izvršnog odbora Oslobođilačkog fronta, dodijeljen je Glavnom štabu Narodno-oslobođilačke vojske i partizanskih odreda Slovenije u cilju uređenja vojnog sudstva. Zoran Polič jula 1943. godine izradio je prijedlog organizacije i poslovanja odrednih i brigadnih vojnih sudova. Pri tome mu je pomogao još jedan pravnik po struci, Jože Ravnîkar. Prijedlog je predstavljao ujedno materijalni i procesni zakon. Nazvali su ga Pravilnikom za formiranje, organizaciju i poslovanje

---

¹⁶ Isto.

¹⁷ Jelka Melik, Aida Škoro Babić, Postavitev stalnih partizanskih vojaških sodišč na Slovenskem, *Arhivi* 35, br. 2, Ljubljana 2012, 354.

vanrednih brigadnih vojnih sudova.¹⁸ Na nacrt pravilnika o vojnim sudovima svoje je primjedbe dao i istaknuti komunista Boris Kidrič – Peter,¹⁹ inače i prvi politički komesar kod Glavnog štaba Slovenije. Njegove primjedbe jasno ukazuju kakav karakter vojni sudovi moraju imati. Naime, na prijedlog pravnika da okrivljeni može imati pravo na branioca, Kidrič se tome oštro suprotstavlja. Također, u nizu predviđenih kaznenih sankcija Kidrič daje prijedlog uslovne smrtne kazne – tj. zapriječena smrtna kazna se izvršava u slučaju ponovljenog krivičnog djela. To jasno izražava namjeru funkcionisanja vojnih sudova u svrhu disciplinovanja pojedinaca i jedinica u duhu kakvog je zacrtala komunistička partija preko Vrhovnog štaba i glavnih štabova partizanskih jedinica. S obzirom na nevjerovatno visoku razinu nacionalne i konfesionalne netrpeljivosti, klasnih i drugih razlika, koje su se istakle u godinama rata, svrha funkcionisanja vojnih sudova bila je razumljiva. Kidrič nije bio pravnik i svakako nije mogao znati da bi uslovna smrtna kazna značila neobičnu novinu u sudstvu inače. Ali u oblikovanju pravilnika u velikoj je mjeri prevladala pravnička struka pred političkim pravovjerjem i time postavila temelje jugoslovenskom krivičnom pravu.²⁰

Pored stalnih vojnih sudova slovenački Glavni štab je Uredbom o vojnom sudstvu aprila 1944. godine uveo institut javnog

---

¹⁸ Predlog za postavitvev, organizaciju in poslovanje izrednih brigadnih vojaških sodišč. Originalni dokument tog nacrta sa ručnim bilješkama autora čuva se u Arhivu Republike Slovenije u ličnom fondu Zorana Poliča (SI AS, 1743, k. 1, m. 4/6). Sadržaj pravilnika vidi: J. Melik, A. Škoro Babič, Postavitvev stalnih partizanskih vojaških sodišč, *Arhivi 35*.

¹⁹ Boris Kidrič - Peter (10. 4. 1912, Beč – 11. 4. 1953, Beograd), član Centralnog komiteta Komunističke partije Slovenije od juna 1940, a septembra 1940. izabran je za člana Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. Bio je jedan od vidljivih sudionika u formiranju Oslobođilačkog fronta (Osvobodilna fronta slovenskega naroda), sekretar Izvršnog odbora OF tokom rata i prvi politički komesar Glavnog štaba NOV i POS.

²⁰ J. Melik, A. Škoro Babič, Postavitvev stalnih vojaških sodišč, *Arhivi 35*, 356.

tužioca u radu vojnog suda. Javni tužilac (po pravilu politički komesar – ali u svakom slučaju vidljiv član partije) po sovjetskom je uzoru u sudskom postupku predstavljao izvršnu vlast – tj. političko usmjerenje. Javni tužilac glavnu je riječ imao u pokretanju postupka te kasnije u samom provođenju. Sud je u usporedbi sa javnim tužiocem imao veoma malu ulogu u cijelom slučaju.

Nakon kapitulacije Italije u Sloveniji je zarobljen veliki broj pripadnika bijele i plave garde, pripadnika kolaboracionističkih jedinica. Održano je suđenje 9. i 10. oktobra 1943. u Kočevju,²¹ na kojem se sudilo 21 osobi. Izrečeno je 16 smrtnih osuda i 4 osude na kaznu prisilnog rada. Protiv jednog optuženog postupak je obustavljen. Suđenje je bilo javno, a prisustvovali su mu i predstavnici savezničkih misija kao i veliki broj stanovnika.

Slovenački samostalni razvoj trajao je do septembra 1944. godine, kada je stupila na snagu Uredba o vojnim sudovima,²² koju je izdao Vrhovni štab NOV i POJ maja 1944. godine i koja je ujedinila sudsko postupanje vojnih sudova u cijeloj Jugoslaviji.²³ Sa Uredbom Vrhovnog štaba o vojnim sudovima iz 1944. institut javnog tužioca nestaje iz vojnog sudstva i ostaje u funkciji u civilnom sudstvu. Uredba o vojnim sudovima Vrhovnog štaba označava fazu novih redovnih sudova.

Karakteristika ujedinjenog ratnog vojnog sudstva partizanskog pokreta

Analizom dokumenata koji se odnose na vojno sudstvo očito je da su karakteristika novog sudstva i sadržaj novih pravnih pravila

---

²¹ Presuda s Kočevskog procesa čuva se u arhivskom fondu SI 1851 Glavni štab Slovenije, a objavljena je i 1959. godine u časopisu *Pravnik* na osnovu prijepisa originala iz spomenutog fonda (Kočevski proces, Sodba v imenu Slovenske narodne oblasti, *Pravnik*, br. 11-12, Ljubljana 1959, 408-458).

²² SI AS, 1851, t.e. 155.

²³ Miloš Gojković, *Istorija jugoslovenskog vojnog pravosuđa*, 127.

cijelo vrijeme bili usklađeni sa političkim ciljem oslobodilačkog pokreta. Na prvom mjestu politički cilj bio je usmjeren protiv neprijatelja pokreta i kolaboracionista. Koristili su se različiti izrazi za pripadnike bijele i plave garde, domobrane, ustaše, četnike, baliste, njihove simpatizere, pomagače i suparnike pokreta otpora općenito. Nakon kapitulacije Italije 1943. van zakona našli su se i svi oni civili, koji nisu obavljali svoje dužnosti, tj. koji nisu davali podatke o kretanju suparnika pokreta otpora. I indirektna podrška neprijatelju smatrala se narodnim izdajstvom, koje se kažnjavalo pred vojnim sudom po vojnim zakonima. Definisanje pojma ratni zločinac i dogovor o kažnjavanju nije bila stvar samo jugoslovenskog pokreta otpora. Saveznici su oktobra i novembra 1943. na moskovskoj konferenciji i konferenciji u Teheranu usvojili deklaraciju o ratnim zločinima. Posljedično se formirala Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.²⁴

Na prijedlog sovjetske misije kod Vrhovnog štaba dolazi do reorganizacije obavještajne službe – formira se Ozna – Odsjek za zaštitu naroda, direktno podređena Povjereništvu za narodnu obranu NKOJ-a (Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije). Bliženjem kraja rata ujedinili su se unutrašnji poslovi, organizovale su se narodne milicije. Postepeno su se razgraničile nadležnosti i zadaci između organa unutrašnjih poslova i sudova. Prvi su brinuli za javni red i mir, a drugi su sudski kažnjavali prestupnike. Za sva krivična djela protiv vojske gonjenja je vršila Ozna. Zadatak Ozne bio je zaštititi revoluciju.²⁵ Godine 1944. u Sloveniji je formirano i civilno sudstvo, dok je u drugim dijelovima Jugoslavije postojalo čak i

---

²⁴ *Historical Survey of the Question of International Criminal Jurisdiction - Memorandum submitted by the Secretary-General, United Nations – General Assembly International Law Commission Lake Success, New York 1949, 20-21.*

²⁵ Jera Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, 11-29.

ranije u okviru narodnooslobodilačkih odbora (za sve civilne i krivične stvari, osim one za koje je nadležan vojni sud).²⁶

Uredba Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije o vojnim sudovima od 24. maja 1944. ukinula je dotadašnje vojne sudove brigada i odreda te prenijela sudsku vlast na prvom stepenu u jedinicama NOV na vojne sudove korpusa. Sudovi su sudili u sastavu sudskih vijeća. Vijeće se sastojalo od predsjednika vijeća i dva člana. U uredbi Vrhovnog štaba nije bio predviđen pravni lijek za razliku od slovenačke uredbe iz mjeseca aprila 1944., u kojoj je postojalo pravo žalbe (a koja je, kao što je već spomenuto, uključila i javnog tužioca u vojno sudstvo). Svakako treba uzeti u obzir da je Uredba o vojnim sudovima donesena zato da reorganizovani i na novo uređeni vojni sudovi mogu suditi i u ratnim prilikama, kada često ili čak većinom nije moguće sprovesti krivičnog postupka sukladno svim pravilima koji inače važe za redovne postupke pred sudovima u uređenim i stabilnim prilikama u zemlji. S te strane je također razumljivo da uredba nije sadržavala posebni odredaba za osiguranje prava osumnjičenog (odnosno optuženog) do materijalne i formalne obrane (kao što su upoznavanje sa dokazima, predlaganje i prikupljanjem dokaza obrane, rokovi, pritvorni razlozi, kontrola optužnice, pravni lijek). Zbog posebnih okolnosti rata, uredba nije sadržavala ni kaznenu sankciju robije. Robija u trajanju od 1 do 15 godina se među kaznene sankcije svrstava tek u januaru 1945, kada je stvorena mogućnost izdržavanja te sankcije na oslobođenim teritorijama.

---

²⁶ Krivično-pravne i parnične postupke su u najosnovnijem obliku vodili narodnooslobodilački odbori (NOO), dok je maja 1944. počelo postepeno uređenje organizacije narodnih sudova sa uputama o formiranju općinskih, sreskih (kotarskih) i okružnih narodnih sudova. U tu svrhu potrebno je bilo naći primjerno obrazovan kadar (pravnike). O ustrojstvu i načinu rada sudova nadležnih za civilno stanovništvo Predsjedništvo ZAVNOBiH-a 17. oktobra 1944. izdalo je Upute za organizaciju i rad narodnih sudova (Dokument br. 111, *ZAVNOBiH - dokumenti 1943-1944*, knjiga I, Sarajevo 1968, 520-531).

Uredbom o vojnim sudovima predviđene su bile sljedeće kazne: strogi ukor, imovinska kazna (novčana, u naravi, u djelu), izgon iz prebivališta, lišenje čina odnosno zvanja, uklanjanje s položaja, prisilan rad, teški prisilan rad i smrtna kazna. Uz te kazne sud je mogao izreći i gubitak vojničke časti, gubitak građanske časti za određeno vrijeme ili zauvijek, te konfiskaciju imovine.²⁷

Načela ratnog vojnog sudstva

Prema riječima javnog tužioca kod Višeg vojnog suda IX Korpusa NOV i POS²⁸ osnovno načelo vojnog krivičnog sudstva bilo je da vojni sudovi sude samo ona krivična djela koji su od općeg opasnog i štetnog značaja, odnosno koji bitno ugrožavaju interese oslobodilačkog rata i temelje narodne demokratske vlasti. I odluka o javnom tužilaštvu je među glavne zadatke navela zaštitu revolucionarne zakonitosti. U nadležnost vojnih sudova svrstana su vojna krivična djela, koja su prelazila obične prekršaje a ugrožavala unutrašnju povezanost i borbenu raspoloženje u jedinicama. Pod ta krivična djela podrazumijevalo se samovoljno udaljšavanje iz vojske, dezertstvo, širenje lažne propagande, nemarno vršenje dužnosti, neizvršavanje naredbi, izdaja, sabotaja, pasivni otpor... Vojni sudovi bili su također nadležni za suđenje krivičnih djela protiv naroda ili pojedinca. Taj opis krivičnog djela obuhvatao je prouzrokovanje panike, pljačku, zločinačko narušavanje slobode pojedinca, tjelesnu povredu, ubistvo s predumišljajem, ubistvo iz

---

²⁷ SI AS, 1851, t.e. 155. Uredba o vojnim sudovima.

²⁸ Dr. Božidar Kobe (1913–1951), doktor prava, pedagog i komunista. Narodno-oslobodilačkom pokretu pridružio 1941. se kao član Komunističke partije, bio instruktor odsjeka za sudstvo kod Glavnog štaba NOV i POS, od marta 1944. javni tužilac kod Višeg vojnog suda IX Korpusa NOVJ. Poslije rata predavao je na Pravnom fakultetu u Ljubljani, nakon čega je 1949. uklonjen sa mjesta docenta kao informbirovac, nakon čega svoj životni put završava na Golom otoku. (SI AS, 1851, t.e., 155. Govor na zboru pravnika 1944).

nehata, krađu, prikrivanje, prevaru ... Sukladno načelu o gonjenju krivičnih djela, vojni sudovi su imali zadatak da se bave i najnužnijim krivičnim predmetima, gdje su počinioci krivičnih djela mogli svojim djelovanjem naštetiti interesima oslobodilačke borbe.

Načelo čuvanja interesa oslobodilačke borbe bilo je jedno od najvažnijih načela. Sukladno tom načelu izricane su kaznene sankcije koje su pored sankcionisanja počinioca bile i od odgojnog karaktera za počinioca kao i za javnost.

Drugo načelo bilo je načelo redovnog krivičnog postupka. Niko nije smio biti kažnjen bez da bi bio prije toga saslušan. Glavni pretres vršio se javno. Svakako su bile dozvoljene iznimne situacije, a na osnovu očuvane arhivske građe razvidno je da se sudovi nisu uvijek pridržavali propisanog postupka.²⁹

Sankcija oduzimanje imovine koristila se ili kao odgojno sredstvo ili kao represivna kazna. Kao odgojno sredstvo koristila se u izricanju te sankcije kao stranske kazne, a kao represivna kazna koristila se za najteži zločin, tj. izdaju naroda. A tom je sankcijom dostizan cilj socijalne revolucije. Ta je sankcija bila represivna kazna najprije protiv onih koji su prebjegli neprijatelju ili su bili pod njegovom zaštitom. Pod tim obrazloženjem tom su se kaznom sankcionisali svi oni koji su sa vidika klasne pozicije odstupali od ostalih. Gubitkom građanske časti i konfiskacijom obračunavalo se sa političkim i klasnim neprijateljem i dostizao cilj društvene imovine – stvaranje socijalističkog društva. Osuđeni na gubitak građanske časti nisu mogli pristupiti izborima 1945. godine, nisu mogli dati svoj glas, a pogotovo nisu mogli formirati neko političko tijelo, koje bi predstavljalo opozicionu stranu. Oduzimanjem imovine stanovništvo se s vidika imovinskog stanja i posljedičnog uticaja odnosno moći na osnovu materijalnih dobara ujednačavalo.

---

²⁹ SI AS, 1867. *Zbirka dokumentov partizanskih vojaških fondov*, t.e. 1,2.

Zaključne misli

Ratni vojni sudovi su nastajali i razvijali se te se prilagođavali usporedno sa jedinicama partizanske vojske, najprije sa partizanskim odredima i bataljonima, zatim brigadama i divizijama i korpusima te korpusnim vojnim oblastima jer su se formirali po potrebi u okviru pojedine jedinice. Suđenju je u vrijeme rata pridavana posebna pažnja. Suđenja su bila javna, što je veoma značajno s aspekta uticanja na svijest prisutne javnosti (boraca jedinice i moguće šire javnosti, npr. stanovnika mjesta, gdje se suđenje vrši). Presude su po pravilu trebale biti pismeno sačinjene i javno objavljivane, u svakom slučaju su bile javno saopćavane odnosno objavljivani su proglašili o vidljivim suđenjima. Presude su predočavale teške zločine, neprijateljsko ponašanje i običan kriminalitet, zato su se čitale na narodnim zborovima ili pred strojevima pojedine jedinice, jer su imale pored svrhe kažnjavanja delikvenata i zločinaca također i vaspitno-obrazovnu svrhu u smislu oblikovanja i jačanja političke svijesti pripadnika partizanskih jedinica. Izricane stroge kaznene sankcije također su djelovale i preventivno te učvršćivale disciplinu u partizanskim redovima.

Svojim djelovanjem vojni sudovi bili su važni akteri u stvaranju nove vlasti. Nisu bili samo sredstvo prinude i organi za borbu protiv kriminala i neprijatelja, nego su bili i jaka podrška oblikovanju novog društvenog poretka, s jedne strane sankcionisanjem šovinističke mržnje a s druge strane sankcionisanjem klasnog i političkog neprijatelja.

THE SIGNIFICANCE OF PARTISAN MILITARY COURTS FOR BUILDING THE NEW YUGOSLAV GOVERNMENT

Summary

Partisan military courts were created, developed and adapted in parallel with the partisan units of the Yugoslav army, first with partisan detachments and battalions, then the brigades and divisions and corps, and finally military district corps because they were formed, if or when necessary, within the framework of individual units. The trial of the wartime was attributed special attention. Trials were public, which was very important from the point of view of influencing the consciousness of present public (soldiers of the units and the broadest possible audience, for example, of the population of the town, where the trial was held). Judgments were mostly publicly announced, especially concerning the visible trials. The verdicts were treating serious crimes, hostile behaviour and ordinary crime and for that reason they were read at public meetings or in the individual units, because beside the purpose of punishment of delinquents and criminals they also obtained the educational purpose in terms of design and strengthening of political consciousness of members of partisan units. Imposed strict punitive sanctions had a preventing impact and thus helped to reinforce discipline in the partisan ranks.

Partisan military courts had an important role in the creation of the new socialist-communist government. They were not only a means of coercion and authorities to fight crime and the enemy, they were also a strong support for the formation of a new social order, on the one hand by sanctioning chauvinist hatred and on the other by sanctioning class and political enemies.

UDK 94

ISSN 2303-7539

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

3

HISTORIJSKA MISAO, GOD. III, BR. 3, 1-470, TUZLA, 2017.